

ความเป็นมาของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้และมูลแห่งหนี้
Background of Civil and Commercial Law on Debt and
Causes of Debt

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยาณี ธีระวงศ์ภิญโญ*

Assistant Professor Dr.Kanlayanee Theerawongpinyo

รองศาสตราจารย์มัทยา จิตติรัตน์**

Associate Professor Mattaya Jittirat

ดร.ป้อมฤดี กุมพันธ์***

Dr.Pomrudee Kumpant

ดร.สาคร ปลื้มรัมย์****

Dr.Sakorn Pleamram

บทคัดย่อ

กฎหมายเกี่ยวกับหนี้ของไทยมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีกฎหมายที่สำคัญคือพระอัยการภูมัยที่เจ้าหนี้สามารถบังคับเอาท่อน้ำตัวของลูกหนี้ได้ จนกระทั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ได้ยกเลิกเปลี่ยนวิธีการบังคับชำระหนี้มาเป็นวิธีการพิพากษาคุมขังตัวลูกหนี้เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้แทน และในเวลาต่อมาได้มีการออกพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะภูมัย รศ.110 โดยนำวิธีการล้มละลายมาบังคับใช้ครั้งแรกในไทย กล่าวคือหาก

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ (Assistant Professor, Lecturer in Law at Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University) Email: kanlayanee.m@hotmail.com

** รองศาสตราจารย์, อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี (Associate Professor, Lecturer in Law at Faculty of Law, Bangkokthonburi University)

*** อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี (Lecturer in Law at Faculty of Law, Bangkokthonburi University) Email: pomkp1989@gmail.com

**** นักวิชาการอิสระ (Independent Academician)

ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ เจ้าหนี้มีสิทธิร้องขอต่อศาลให้เจ้าพนักงานเก็บรวบรวมทรัพย์สินของลูกหนี้ทั้งหมดมาแบ่งชำระแก่เจ้าหนี้ทั้งหลาย และในพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้มีการยกเลิกวิธีการบังคับชำระหนี้จากเนื้อตัวร่างกายของลูกหนี้ทั้งหมดรวมถึงการจำคุกแทนการชำระหนี้ด้วย และต่อมาเพื่อให้กฎหมายมีความเป็นสากลมากยิ่งขึ้นจึงได้มีการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยได้รับอิทธิพลมากจากระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ของประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายแพ่งของเยอรมัน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และสวิสเซอร์แลนด์ จึงทำให้ที่มาของมูลหนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม โดยปัจจุบันนี้นั้นอาจมีที่มาจากนิติกรรม นิติเหตุ หรือบทบัญญัติของกฎหมาย

คำสำคัญ: หนี้, มูลแห่งหนี้, กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้

ABSTRACT

Thai debt law has been progressively developed for centuries. In Ayutthaya period, there was a loan prosecutor law that the creditors can claim on the debtor's body. Until Rattanakosin period, King Rama IV canceled this repayment method to apply the imprisonment to the debtors when they were unable to pay the debt instead. Later, the Debt Recovery Act, Ror Sor.110 was issued by applying the bankruptcy method to be enforced for the first time in Thailand. That is, if the debtor is unable to pay the debt, the creditor has the right to request the court to officially confiscate all the debtor's property to distribute to all creditors. In this Act, all compulsory debt repayment methods with the debtor's body and imprisonment have been canceled. To make the law more universal, the Civil and Commercial Code was initiated and influenced by the civil law system from various countries, civil law of Germany, Japan, France, and Switzerland. As a result, the source of debt has been changed from the original. The debt now may come from juristic acts, legal causes, or provisions of the law.

Keywords: Debt, Causes of Debt, Civil and Commercial Law on Debt

1. บทนำ

กฎหมายว่าด้วยหนี้เป็นรากฐานของกฎหมายแพ่งในเรื่องของการผูกพันหรือสิทธิหน้าที่ระหว่างบุคคล และที่สำคัญยังเป็นพื้นฐานของเอกเทศสัญญาต่างๆ นั้นเอง เพราะหากในเอกเทศสัญญาบัญญัติให้ลูกหนี้ต้องรับผิด แต่ไม่ได้บัญญัติว่าต้องรับผิดอย่างไร ก็ต้องกลับมาใช้หลักในเรื่องนี้ โดยปัญหาเกี่ยวกับหนี้สินเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่สำคัญสำหรับประเทศไทย ดังนั้นการจะนำกฎหมายมาช่วยในการแก้ไขปัญหาได้นั้นมีความจำเป็นต้องศึกษาความเป็นมาของกฎหมายฉบับนั้นๆ โดยกฎหมายแพ่งพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ของไทยนั้นมีความเป็นมาที่สำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงผลของการบัญญัติและบังคับใช้กฎหมายในปัจจุบัน ตลอดจนสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยหนี้ของประเทศไทยให้สอดคล้องกับสภาวการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในปัจจุบันต่อไปได้

2. ความเป็นมาของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้และมูลแห่งหนี้

2.1 ความหมายและความเป็นมาของกฎหมายหนี้

2.1.1 ความหมายของหนี้

หลักกฎหมายว่าด้วยหนี้ของประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Civil Law ล้วนแต่ได้รับแนวความคิดพื้นฐานมาจากหลักกฎหมายโรมัน โดยในยุคโรมันในประมวลของจักรพรรดิ Justinian ได้เคยอธิบายความหมายของคำว่า “หนี้” ไว้ว่า หนี้ (Obligation) คือ ความผูกพันตามกฎหมายอันบังคับให้เราต้องกระทำการบางอย่างหรือตามที่กฎหมายแห่งรัฐได้กำหนดไว้¹

ในรายงานการประชุมของคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายครั้งแรกของไทย เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2463 กล่าวว่าคำว่า หนี้ (Obligation) ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมายถึง ความผูกพันที่บุคคลปฏิบัติต่อกัน เช่น การส่งมอบทรัพย์สิน การโอนกรรมสิทธิ์ทรัพย์สิน การชำระราคาสินค้า การชำระหนี้สิน และการใช้ค่าเสียหาย ซึ่งมีความหมายกว้างกว่าคำว่า หนี้สิน (Debt) ที่ใช้ในกฎหมายลักษณะกู้หนี้ พ.ศ. 2188 และพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะกู้ยืมหนี้สิน พ.ศ. 2434 และเมื่อจัดเรื่องหนี้ไว้เป็นบรรพๆ หนึ่งต่างหาก กรรมการร่างประมวลกฎหมายใน พ.ศ. 2462 จึงได้บัญญัติศัพท์คำว่า หนี้ หมายถึง “พันธะ หรือ พันธธรรม” แต่อีก 3 ปี

¹ พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หนี้: บทเบ็ดเสร็จทั่วไป (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูช, 2552), หน้า 6.

ต่อมากลับใช้คำว่า “หนี้” ตามเดิม เพราะเป็นคำที่คนไทยคุ้นเคยอยู่แล้ว ตามความเห็นของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์² ส่วนศาสตราจารย์ อำมาตย์เอก พระสารสาสน์ประพันธ์ กล่าวว่า หนี้ (Obligare) เป็นกรณีของความผูกพันในกฎหมาย (Vinculum Juris) ระหว่างบุคคลสองฝ่ายหรือกว่านั้นในอันจะบังคับรับผิดชอบกันทาง “สิทธิ-ความรับผิดชอบ” โอนกรรมสิทธิ์ส่งมอบทรัพย์สินหรือกระทำการ หรืองดเว้นกระทำการ กล่าวคือมิใช่เพียงเป็น “นิติสัมพันธ์” ความเกี่ยวข้องทางกฎหมาย (juristic relation) ในเรื่อง “สิทธิ” ที่บุคคลหนึ่งแต่เพียงฝ่ายเดียวทำนิติกรรม แสดงเจตนาของตนเรื่องสิทธิแห่งตนเพื่อเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น³ ในขณะที่ พระยาเทพวิฑูรย์ กล่าวว่า คำว่า “หนี้” ที่ใช้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตรงกับคำว่า Obligation ที่มีผู้แปลแตกต่างกัน โดยเดิมมีผู้แปลว่า ความจำเป็นต้องทำ แต่ต่อมาแปลว่า หน้าที่ทางแพ่ง ต่อมาอีกสมัยหนึ่งแปลว่า หนี้หรือความเป็นหนี้ และต่อมามีผู้แปลว่า พันธธรรม จนในที่สุดก็กลับมาใช้คำว่า “หนี้”⁴

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าหนี้เป็นความผูกพันในกฎหมายว่าด้วย “สิทธิ-หน้าที่” อำนาจโดย “ผลในกฎหมาย” ทาง “มูลหนี้” อันพึงเรียกร้องขอบังคับตาม “ลักษณะหนี้” เป็นสำคัญ โดยหนี้มีลักษณะที่สำคัญดังนี้⁵

(1) หนี้ในเนื้อหาจำต้องปรากฏความผูกพันในกฎหมาย โดย “สิทธิ-หน้าที่” ระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย ฝ่ายเจ้าหนี้ ลูกหนี้ พึงขอบังคับประโยชน์สุทธิเป็นโอนกรรมสิทธิ์ส่งมอบทรัพย์สิน ทำการหรืองดเว้น ประการใดประการหนึ่งเป็นอย่างน้อย

(2) ความผูกพันในกฎหมาย ดังกล่าวมานั้น จำต้องเอากำเนิดเกิดโดย “ผลในกฎหมาย” ทางมูลหนี้ อำนาจสิทธิหน้าที่อันจะพึงเรียกร้องขอบังคับกันตาม “ผลแห่งหนี้” ดังที่ “ลักษณะหนี้” กำหนด “สิทธิและความรับผิดชอบ” กำกับไว้

² พรรคตี ผกากรอง, การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม พ.ศ.2451-2478 (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), หน้า 77.

³ พระสารสาสน์ประพันธ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรื่องที่นำคดีและพาสุนใจบางประการกรณี “หนี้” (กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร, 2516), หน้า 11.

⁴ บุญช่วย วณิกกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียงมาตรา ว่าด้วยหนี้: บรรพ 2 มาตรา 194-353 (ปรับปรุงโดย ดาราพร ธีระวัฒนา, ชวิน อุ่นภัทร), (กรุงเทพมหานคร: กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทย์, 2554), หน้า 150.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

(3) ผลในทางกฎหมายจากลักษณะกฎหมายใดก็ตามอันวญเฉพาะ “สิทธิ” หรือ กฎหมายนั้นๆ กำหนดผลบังคับประโยชน์เสร็จเรื่อง ไม่บังคับกันตาม “ลักษณะหนี้” หากใช้เป็น เรื่องทางมูลหนี้ไม่ ย่อมไม่ก่อเกิดหนี้ผูกพันในทางกฎหมายอันพึงจะบังคับกันได้ตามลักษณะหนี้ได้

แต่อย่างไรก็ตามการบัญญัตินิยามคำใดๆ ในประมวลกฎหมายควรใช้ความ ระมัดระวังเพราะอาจทำให้เกิดความบกพร่องหรือไม่ครอบคลุมอย่างแท้จริงขึ้นได้ เช่น กรณีการ บัญญัตินิยามคำว่า “หนี้” ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2466 ชุดแรกบรรพ 1-2-3 ซึ่งถูกยกเลิกไปโดยไม่ทันได้ใช้บังคับ เพราะเกิดปัญหาหลายด้าน รวมถึงการให้คำจำกัดความของคำว่า หนี้ไว้ในมาตรา 10 ที่บัญญัติว่า “อันว่าหนี้ขึ้นโดยนิตินัยเป็นความเกี่ยวพันระหว่างบุคคลเดียว หรือ หลายคน ฝ่ายหนึ่งเรียกว่าลูกหนี้ จำต้องส่งทรัพย์สินก็ดี หรือทำการ หรือเว้นทำการให้แก่บุคคลเดียว หรือหลายคน อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่าเจ้าหนี้” แต่เมื่อพิจารณาจากกฎหมายต้นฉบับเช่นกฎหมายฝรั่งเศส ใช้คำว่า Lien de Droit; Obligation ภาษาลาติน “Obligare” “Vinculum Juris” กลับไม่ได้แปลตั้ง มาตรา 10 ดังกล่าว⁶

ดังนั้น ทำให้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับปัจจุบันหลีกเลี่ยงการให้คำนิยาม หรือการวิเคราะห์ศัพท์ (Definition) แต่ใช้หลักการไปทางกำหนด (Declaration) องค์สำคัญของ เรื่องแสดงไว้ได้ประโยชน์ดีกว่าการวิเคราะห์ศัพท์ที่มีข้องอแง ส่วนการย่อให้ถูกต้องครบได้ทั้งหมด ไม่ได้ง่าย ๆ ดังนั้นข้อกำหนดที่ความนัยเนื้อหาสาระสำคัญของเรื่องโดยมากอยู่ในบทของมาตราตอน กำกับลักษณะที่สำคัญๆ⁷ โดยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับปัจจุบัน มาตรา 194 บัญญัติว่า “ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้ เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิจะเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ อนึ่งการชำระหนี้ด้วยงดเว้น การอันใดอันหนึ่งก็ย่อมมีได้” จากบทบัญญัติมาตราดังกล่าวมีนักวิชาการกฎหมายไทยหลายท่านได้อธิบายคำว่าหนี้ในบทบัญญัติดังกล่าวไว้ ดังนี้

ศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช กล่าวว่า หนี้ คือ ความผูกพันที่มีผล ในกฎหมาย ซึ่งบุคคลฝ่ายหนึ่งเรียกว่าเจ้าหนี้ชอบที่จะได้รับชำระหนี้ มีวัตถุเป็นการกระทำ หรืองดเว้น หรือส่งมอบทรัพย์สินจากบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่าลูกหนี้⁸

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁸ เสนีย์ ปราโมช, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2520), หน้า 363.

ศาสตราจารย์จืด เศรษฐบุตร กล่าวว่า หนี้ นั้น อธิบายได้ว่าเป็นนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่าย ซึ่งฝ่ายหนึ่งต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ต้องกระทำนั้นเรียกว่า ลูกหนี้ ส่วนฝ่ายที่ได้รับผลของการกระทำนั้น เรียกว่า เจ้าหนี้ ส่วนการกระทำนั้นแยกออกเป็น 3 ชนิด คือ การกระทำการอย่างใดที่เข้าใจกัน การกระทำละเว้นการกระทำ และกระทำการโอนทรัพย์สิน⁹

โสภณ รัตนกร กล่าวว่า คำว่า “หนี้” แม้จะเป็นคำไทย แต่ความหมายและแนวความคิดในเรื่องหนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องหนี้มาจากระบบกฎหมาย ซีวิลลอว์ ซึ่งมีรากฐานมาจากกฎหมายโรมัน หนี้คำนี้จึงเป็นคำแปลของสิทธิชนิดหนึ่งเรียกกันในกฎหมายโรมันว่า Obligation ถ้าจะแปลสั้นๆ ตามถ้อยคำก็คงแปลได้ว่าเป็น “ภาระ” หรือ “หน้าที่” หรือความเป็นหนี้ ซึ่งเป็นการมองจากด้านลูกหนี้ โดยเป็นผู้มีความผูกพันจะต้องชำระหนี้หากมองทางด้านเจ้าหนี้ “หนี้” ถือเป็นสินทรัพย์ (Asset) อันเป็นส่วนหนึ่งของกองทรัพย์สินของเจ้าหนี้ แต่เมื่อมองทางด้านลูกหนี้ “หนี้” ก็เป็นความรับผิดทางการเงินของลูกหนี้¹⁰

จากความหมายของหนี้และมาตรา 194 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงกล่าวสรุปได้ว่า หนี้ต้องมีลักษณะสำคัญดังนี้

- (1) ต้องความผูกพันทางกฎหมายว่าด้วยสิทธิหน้าที่ระหว่างกัน
- (2) ต้องมีเจ้าหนี้และลูกหนี้
- (3) ต้องมีมูลหนี้ โดยอาจมาจากนิติกรรม หรือนิติเหตุ หรือกฎหมาย
- (4) ต้องมีวัตถุแห่งหนี้ กล่าวคือเป็นข้อกำหนดถึงวิธีที่ลูกหนี้จะต้องปฏิบัติใน

การชำระหนี้ โดยวิธีการกระทำ งดเว้นการกระทำ หรือส่งมอบทรัพย์สิน

2.1.2 ความเป็นมาของกฎหมายว่าด้วยหนี้

กฎหมายไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาคำว่า “หนี้” จะถูกใช้แต่เฉพาะกับสัญญา给付金钱เท่านั้น คำว่า “หนี้” “เจ้าหนี้” และ “ลูกหนี้” จะไม่ถูกใช้กับสัญญาอื่นนอกจากสัญญากู้ เช่น ในสัญญาซื้อขาย ผู้ซื้อจะไม่ถูกเรียกว่าลูกหนี้ เนื่องจากแต่เดิมในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นสัญญาไม่ได้มี

⁹ จืด เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะหนี้ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลาคมจำกัด, 2540), หน้า 15.

¹⁰ โสภณ รัตนกร, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยหนี้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2551), หน้า 5.

ลักษณะเป็นเพียงสิ่งที่ก่อให้เกิดความผูกพันให้ผู้กู้ต้องชดใช้เงินคืนแก่ผู้ให้กู้เท่านั้น เพราะตามปกติแล้ว ผู้กู้ยืมจะมีฐานะยากจน การยอมให้ผู้กู้ยืมจึงหมายถึงการให้ความช่วยเหลือด้วยการให้เงินหรือสิ่งของยังชีพในยามลำบากยากแค้นเสมือนกับการช่วยให้ผู้กู้ยังชีพอยู่ต่อไปได้ ดังนั้นการกู้ยืมจึงก่อให้เกิดความผูกพันส่งผลให้ตัวผู้กู้หรือลูกหนี้ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ให้กู้หรือเจ้าหนี้ โดยเจ้าหนี้สามารถเรียกให้ลูกหนี้ตอบแทนบุญคุณให้แก่ตนเองได้ ด้วยเหตุนี้ คำว่า “หนี้” ในสมัยนั้นจึงไม่มีความหมายถึงเพียงแค่ความผูกพันที่ทำให้ลูกหนี้ต้องปฏิบัติตามสัญญาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการที่ลูกหนี้อยอมตกอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่า ส่วนเจ้าหนี้ก็อยู่ในฐานะผู้อุปถัมภ์อันแสดงถึงฐานะที่ไม่เท่าเทียมกันของทั้งสองฝ่าย¹¹

ตามพระอัยการกู้หนี้ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการกู้ยืมในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้กำหนดว่าเมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้หรือไม่ใช้เงินที่กู้ไปคืน ตามกฎหมายแล้วมีวิธีการโดยทั่วไป คือ ให้เจ้าหนี้ไปฟ้องร้องลูกหนี้ที่โรงศาล ทั้งนี้กฎหมายไม่อนุญาตให้เจ้าหนี้ด่าว่าหรือทำร้ายร่างกายลูกหนี้ รวมทั้งไม่ให้มีอำนาจจูดคร่าตัวลูกหนี้มาจองจำโดยพลการ มิเช่นนั้นแล้วลูกหนี้มีสิทธิเรียกค่าสินไหมได้ นอกจากนี้กฎหมายยังไม่อนุญาตให้เจ้าหนี้อึดทรัพย์ของลูกหนี้มาชำระหนี้โดยพลการด้วย อย่างไรก็ตามหากเจ้าหนี้ไปยึดทรัพย์ของลูกหนี้มาชำระหนี้โดยพลการแล้ว บทลงโทษตามกฎหมายมีเพียงการกำหนดให้ลดหนี้ที่มีถึงกึ่งหนึ่งเท่านั้น แต่เจ้าหนี้ไม่จำเป็นต้องส่งทรัพย์นั้นคืนให้ลูกหนี้ นอกจากนี้ ผลของการยึดทรัพย์โดยพลการดังกล่าวยังไม่ทำให้เจ้าหนี้มีความผิดฐานลักทรัพย์อีกด้วย ในกรณีที่เจ้าหนี้นำคดีไปฟ้องศาลหากต่อมาศาลมีคำพิพากษาให้เจ้าหนี้ชนะคดี วิธีการบังคับตามคำพิพากษาคือให้ตระลาการผ่อนผันเวลาให้ลูกหนี้เป็นระยะเวลาแล้วไม่เกิน 15 วัน เพื่อรวบรวมทรัพย์สินมาชำระหนี้ให้ได้ ถ้าหากลูกหนี้ไม่ชำระเมื่อพ้นระยะเวลาดังกล่าวลูกหนี้จะถูกจองจำและนำมาตากแดด ถูกใส่โซ่คอ นำตัวแช่น้ำตามลำดับ และถ้ากระทำการด้วยวิธีการทั้งหมดแล้วลูกหนี้ยังไม่ชำระหนี้ก็อีกจึงจะเริ่มบังคับเอาทรัพย์ขอลูกหนี้ โดยการยึดเพื่อนำไปขายทอดตลาด ซึ่งทรัพย์ของลูกหนี้ในที่นี้รวมไปถึงบุตรภรรยา และผู้อยู่ใต้อำนาจปกครองของลูกหนี้¹²

จวบจนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา การบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ด้วยวิธีตามพระอัยการกู้หนี้ดังกล่าวมาข้างต้นได้ถูกยกเลิกไป และเปลี่ยนมาใช้วิธีการพิพากษาคุมขังตัวลูกหนี้เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้แทน โดยถ้าลูกหนี้ต้องการออกจากที่คุมขังก็ทำได้ด้วยการขายตนเองให้ผู้อื่นและนำเงินที่ได้มาชำระหนี้ ถ้าไม่มีใครยอมซื้อตัวลูกหนี้เอาไว้แล้วลูกหนี้ก็จะถูก

¹¹ ร. แลงกานต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526), หน้า 167.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 260-264.

คุมขังตลอดไป ทั้งยังเคยปรากฏว่ามีลูกหนีตายในที่คุมขังเพราะไม่สามารถหาเงินมาชำระหนี้ได้ จนต่อมามีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะกู้หนี้ ในปี ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434) ได้มีการนำเอาวิธีการล้มละลายมาใช้ในประเทศไทย (สยาม) ทำให้นับแต่นั้นมาลูกหนี้ที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้จึงสามารถยื่นคำร้องขอต่อศาลเพื่อให้เจ้าพนักงานเก็บรวบรวมทรัพย์สินและทำบัญชีทรัพย์สิน เพื่อให้ศาลแบ่งเฉลี่ยทรัพย์สินเหล่านั้นให้แก่บรรดาเจ้าหนี้ได้ โดยตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้มีการยกเลิกวิธีการบังคับชำระหนี้จากเนื้อตัวร่างกายของลูกหนี้ไม่ว่าจะเป็นการทรมานหรือการจองจำก็ตาม¹³

ในปี พ.ศ. 2398 ไทยยอมให้เอกสิทธิทางกฎหมายและการศาลแก่คนในบังคับอังกฤษ ตามสนธิสัญญาทางไมตรีซึ่งเรียกว่า “สนธิสัญญาเบอร์ริง” (Bowring Treaty) หลังจากนั้นไทยก็ทำสนธิสัญญาดังกล่าวกับประเทศอื่นๆ อีก 13 ประเทศ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2399-2442 เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ สวีเดนและนอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย-ฮังการี สเปน ญี่ปุ่น เป็นต้น¹⁴ จากปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นอุปสรรคในการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญได้ รัฐบาลไทยจึงพยายามหาทางแก้ไขไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปการปกครอง และการปฏิรูปกฎหมาย ซึ่งหนึ่งในวิธีการนั้นคือการจัดทำประมวลกฎหมายต่างๆ อันเป็นแนวทางที่อาจจะทำให้หลุดพ้นจากปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ดังเช่น ญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2425 และอินเดีย ในปี พ.ศ. 2410¹⁵

ในรัชกาลที่ 5 ภายหลังจากที่มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 แต่เนื่องจากคณะกรรมการร่างกฎหมายมีหลายคณะจึงก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งกันขึ้น ทำให้การร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ใช้เวลายาวนานหลายปี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2465 ประเทศฝรั่งเศสได้เรียกร้องให้ประเทศไทยปรับปรุงกฎหมาย โดยตั้งกรมร่างกฎหมายขึ้นก่อนจึงจะยอมแก้ไขสนธิสัญญาเพื่อยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้ ทำให้ในปีถัดมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมร่างกฎหมายสังกัดกระทรวงยุติธรรมมีหน้าที่ร่างกฎหมายแต่กรมเดียว¹⁶ แต่เดิมนั้นคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

¹³ เอมิกา คงคา, หลักความผิดกับการเลิกสัญญาในระบบกฎหมายไทย (นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), หน้า 34.

¹⁴ พรรคดี ผกากรอง, การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม พ.ศ. 2451-2478. (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537), หน้า 7.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

¹⁶ เรอเน่ กียอง, การร่างประมวลกฎหมายในประเทศไทยสยาม (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2550), หน้า 88.

ได้ใช้คณะกรรมการร่างที่เป็นนักกฎหมายชาวฝรั่งเศส และได้ร่างกฎหมายออกมาโดยยึดถือเอาประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสเป็นต้นแบบ¹⁷ ซึ่งพระยามานวราชเสวีหนึ่งในผู้ร่างกฎหมายได้กล่าวว่าสาเหตุที่การจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ล่าช้าเป็นเพราะผู้ร่างกฎหมายชุดแรกได้ร่างกฎหมายขึ้นแต่อ่านแล้วไม่เข้าใจ กฎหมายไม่กินเกลียวกัน พระยามานวราชเสวีอ้างว่าได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อเปลี่ยนคณะกรรมการร่างกฎหมายใหม่ เมื่อตั้งกรรมการชุดใหม่แล้วคณะกรรมการได้ปรึกษาโดยพระยามานวราชเสวีได้เสนอว่าควรใช้โครงร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ตามแบบประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน (ซึ่งหมายถึงประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ฉบับปี ค.ศ.1900) โดยลอกเอาจากประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศญี่ปุ่นซึ่งได้ยกร่างตามแบบของประเทศเยอรมันอีกทีหนึ่งแต่เพื่อรักษาไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสไว้จึงได้มีการนำเอาบทบัญญัติบางตอนจากประมวลแพ่งฝรั่งเศสเข้ามาประกอบ นอกจากนี้ยังได้มีการนำบทบัญญัติบางตอนจากประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศสวิตเซอร์แลนด์เข้ามาใช้ด้วย¹⁸ ด้วยเหตุนี้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยจึงได้รับอิทธิพลจากประมวลกฎหมายของประเทศในระบบ Civil Law หลายประเทศ ได้แก่ เยอรมัน ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น¹⁹

การยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้เสร็จไปบางส่วนในเดือนกันยายน พ.ศ. 2452 คือ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 ว่าด้วยหนี้ จำนวน 331 มาตรา โดยจุดมุ่งหมายหลักในการจัดทำร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ก็เพื่อให้ต่างประเทศยอมรับกฎหมายและงานศาลของไทย²⁰

¹⁷ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2557), หน้า 235.

¹⁸ พระยามานวราชเสวี, บันทึกคำสัมภาษณ์พระยามานวราชเสวี (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2557), หน้า 242-243.

¹⁹ เอมิกา คงคา, หลักความผิดกับการเลิกสัญญาในระบบกฎหมายไทย (นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), หน้า 37.

²⁰ พรรคดี ผกากรอง, การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม พ.ศ. 2451-2478. (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปกร, 2537), หน้า 43.

2.2 ประเภทของมูลแห่งหนี้

มูลแห่งหนี้หรือที่เรียกกันว่าที่มาแห่งหนี้ ตามหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ นั้นถือว่า “มูลหนี้” เป็นสาระสำคัญประการสำคัญที่สุดของหนี้ โดยเป็นแหล่งกำเนิดเกิดหนี้ ซึ่งเป็น ความผูกพันในกฎหมาย ก่อให้เกิดความรับผิดชอบระหว่างคู่กรณีระหว่างผู้เป็นฝ่ายในกรณีนี้ คือ เจ้าหนี้ลูกหนี้เป็นสำคัญ โดยมูลหนี้หรือที่มาของหนี้หรือบ่อเกิดแห่งหนี้ นั้น มีที่มาจากนิติกรรม หรือนิติ เหตุ หรือบทบัญญัติของ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 นิติกรรม

การกระทำของบุคคลซึ่งเกิดจากการแสดงเจตนา อันกระทำโดยชอบด้วย กฎหมายและด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้ผู้กระทำมุ่งประสงค์โดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ หรือการ ก่อให้เกิดผลในกฎหมายระหว่างบุคคล เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ ตามมาตรา 149 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

โดยนิติกรรม มี 2 ประเภท คือ

นิติกรรมฝ่ายเดียว เกิดจากการแสดงเจตนาของบุคคลฝ่ายเดียว เช่น การทำ พินัยกรรม การบอกเลิกสัญญา เป็นต้น

นิติกรรมหลายฝ่าย เกิดจากการแสดงเจตนาของบุคคลตั้งแต่ 2 ฝ่ายขึ้นไป ที่ เรียกว่าสัญญา เช่น สัญญากู้ยืม สัญญาซื้อขาย สัญญาเช่าทรัพย์ สัญญาเช่าซื้อ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าสัญญาเป็นที่มาของหนี้ในลำดับต้นๆ ซึ่งการศึกษามูลแห่งหนี้จาก สัญญานั้นต้องทำความเข้าใจในความหมายของสัญญา และกรณีที่ไม่ใช่มูลหนี้ตามสัญญา ตลอดไปจนถึง ถึงผลแห่งสัญญา โดยมีรายละเอียดคร่าวๆ ดังนี้²¹

(1) ความหมายของสัญญา

สัญญา “Contract” เป็นความตกลง “Agreement” ที่เป็นนิติกรรมสอง ฝ่าย เกิดขึ้นได้โดยการแสดงเจตนาสอดคล้องต่อกันของบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายหรือกว่านั้นขึ้นไป โดยมี ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้เสนอและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้สนองรับ เกิดเป็นสัญญาขึ้น ดังนั้น สัญญาจึงมีสาระสำคัญ ดังนี้

²¹ พระสารสาสน์ประพันธ์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรื่องที่นำคดีและพยานใจบาง ประการกรณี "หนี้" (กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร, 2516), หน้า 29.

(1.1) ต้องมีคู่สัญญา

การก่อให้เกิดสัญญา ต้องมีบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายหรือกว่านั้นขึ้นไปเป็นคู่สัญญาแสดงเจตนาเป็นคำเสนอและคำสนองสอดคล้องต้องกัน ทำให้เกิดสัญญาขึ้น²²

(1.2) ต้องมีคำเสนอและคำสนองสอดคล้องต้องกัน

สัญญาจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อคู่กรณีทั้งสองฝ่ายหรือกว่านั้นขึ้นไปมีเจตนาตรงกันและร่วมกัน และแสดงเจตนาอันตรงกันและร่วมกันนั้นออกมาด้วย โดยฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาออกมาก่อนเป็นนิติกรรมในรูปคำเสนอ และอีกฝ่ายหนึ่งแสดงเจตนาสนองรับออกมาเป็นนิติกรรมในรูปคำสนอง เมื่อคำเสนอและคำสนองนั้นสอดคล้องต้องกัน ก็เกิดเป็นสัญญา²³

(1.3) ต้องมีวัตถุประสงค์

การทำสัญญาต้องมีวัตถุประสงค์ คือต้องมีข้อกำหนดถึง “ประโยชน์สุดท้าย” อันจะให้เกิดขึ้นมีขึ้นจากสัญญานั้น ถ้าไม่มีวัตถุประสงค์ เช่นดำและแดงพบกันและชักชวนกันว่า “เรามาทำสัญญากันเถิด” การพูดเพียงเท่านั้นย่อมไม่ก่อให้เกิดสัญญาขึ้นได้แต่อย่างใด โดยวัตถุประสงค์ของสัญญาหรือประโยชน์สุดท้ายของสัญญานี้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นประโยชน์ในรูปใดลักษณะใด อาจเป็นประโยชน์ในทางวัตถุทรัพย์สินเงินตราก็ได้ เช่นการทำสัญญาซื้อขาย การทำสัญญาแลกเปลี่ยน หรืออาจเป็นประโยชน์ที่ไม่อาจมองเห็นเป็นตัวเป็นตนได้ เช่น แรงงานของคน ในการทำสัญญาจ้างแรงงาน หรือในการทำสัญญาจัดตั้งห้างหุ้นส่วนโดยผู้เป็นหุ้นส่วนบางคนลงแต่แรงงานเข้าเป็นหุ้น หรือประโยชน์ในทางด้านความรู้สึกรักคุณค่าในทางศีลธรรม บุญคุณ เช่น สัญญาให้โดยเสนหา²⁴

สัญญาที่ก่อให้เกิดหนี้ อาจจะเป็นสัญญาไม่มีชื่อหรือเป็นสัญญาที่มีชื่อตามเอกเทศสัญญาในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 เช่นสัญญาต่างตอบแทน ได้แก่สัญญาซื้อขายที่ก่อให้เกิดหนี้ทางฝ่ายผู้ซื้อและหนี้ทางฝ่ายผู้ขายตอบแทนกัน หรือสัญญาที่ไม่ต่างตอบแทน ได้แก่ สัญญาอืมที่ก่อให้เกิดหนี้ทางฝ่ายผู้อืมเท่านั้น²⁵

²² พวงผกา บุญโสภากย์ และ ประสาน บุญโสภากย์, คำบรรยายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544), หน้า 245.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

²⁵ ไพโรจน์ วิทยภาพ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2561), หน้า 50.

ส่วนนิติกรรมฝ่ายเดียวก็ก่อให้เกิดหนี้ได้ เช่น คำมั่นจะให้รางวัลตาม มาตรา 362 เมื่อมีคนถูกรางวัลตามนั้นก็มิสิทธิหรือหน้าที่ผูกพันกันตามกฎหมายลักษณะหนี้ได้ หรือ เป็นเพียงคำเสนอซึ่งเป็นนิติกรรมฝ่ายเดียวก็ก่อให้เกิดหนี้ผูกพันผู้เสนอได้

(2) กรณีที่ไม่ใช้มูลหนี้ตามสัญญา

กรณีประกาศเรียกประกวดราคาซื้อขายสินค้าหรือรับจ้างทำการก่อสร้าง ให้แก่ทางราชการหรือเอกชน ศาลฎีกาถือว่าไม่ใช่คำเสนอ เป็นแต่เพียงคำเชื้อเชิญ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2802/2523²⁶) การที่ประกาศผลว่าผู้ใดเป็นผู้ชนะการประกวดราคายังไม่ถือว่าได้เกิดสัญญาขึ้นแล้ว จะต้องมีการสนองจากผู้เชื้อเชิญให้ประกวดราคาอีกขั้นตอนหนึ่งจึงจะเกิดสัญญา ถ้าผู้ชนะการประกวด ราคาไม่ทำสัญญาหรือผู้เรียกประกวดราคายกเลิกการประกวดราคาก็เรียกค่าเสียหายจากกันโดยอาศัย สัญญาที่ยังไม่เกิดไม่ได้²⁷

(3) ผลแห่งหนี้ตามสัญญา

ผลแห่งหนี้ในหมวดที่ 2 คือการไม่ชำระหนี้ตั้งแต่มาตรา 203 ถึง มาตรา 225 ยกเว้นมาตรา 206 ใช้เฉพาะกับหนี้ที่เกิดจากมูลสัญญา²⁸ เช่นกรณีหนี้ที่ไม่ได้กำหนดเวลาในการ ชำระหนี้ เจ้าหนี้จะเรียกให้ชำระหนี้โดยพลันก็ได้ หากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ลูกหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัด ส่วน กรณีหนี้ที่มีกำหนดเวลาในการชำระหนี้ เจ้าหนี้ไม่ต้องเตือนให้ลูกหนี้ชำระหนี้อีก หากลูกหนี้ไม่ชำระ ลูกหนี้ตกเป็นลูกหนี้ผิดนัด เช่นนี้เป็นผลให้เจ้าหนี้สามารถเรียกดอกเบี้ยในระหว่างเวลาที่ผิดนัดได้ เป็นต้น ซึ่งในส่วนนี้จะได้กล่าวโดยละเอียดในบทที่ 3 ต่อไป นอกจากนั้นความรับผิดตามสัญญาเกิดจาก การผิดสัญญาโดยไม่ได้ปฏิบัติตามหน้าที่ที่มีอยู่ตามสัญญานั้น²⁹

²⁶ คำพิพากษาฎีกาที่ 2802/2523 คำประกาศของจำเลยที่ให้มีการประมูลการเช่าสัมปทาน โรงงานสุราเป็นเพียงคำเชื้อเชิญให้ผู้สนใจทำคำเสนอขึ้นมา หนังสือของโจทก์ที่ขอเช่าประกวดราคา ด้วยจัดว่าเป็นคำเสนอ เมื่อคำเสนอดังกล่าวถูกจำเลยบอกปิดไปยังโจทก์ผู้เสนอแล้ว คำเสนอนั้นเป็น อันสิ้นความผูกพัน โจทก์จึงไม่มีอำนาจฟ้องจำเลยขอให้ศาลพิพากษาว่าคำสั่งของจำเลยที่ให้บริษัท ส. เป็นผู้เช่าโรงงานสุราเป็นโมฆะและบังคับจำเลยรับเรื่องของโจทก์ไว้พิจารณา

²⁷ ไพโรจน์ วายุภาพ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2561), หน้า 50.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

ส่วนค่าสินไหมทดแทน ถ้าการไม่ชำระหนี้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่เจ้าหนี้ เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิได้รับชดใช้ค่าสินไหมทดแทนตามหลักเกณฑ์ในมาตรา 222 และ 223 โดยไม่ต้อง ระบุไว้ในสัญญาก็ได้ แต่ถ้ามีการตกลงค่าเสียหายไว้ล่วงหน้ากลับกลายเป็นเบี้ยปรับตามมาตรา 379 ไป แต่ถ้าเป็นความเสียหายพิเศษก็ควรจะตกลงหรือระบุไว้ในสัญญาเพื่อที่จะได้เถียงไม่ได้ว่าเป็นความเสียหายที่คาดหมายได้หรือไม่ แต่ถึงจะมีการตกลงหรือระบุไว้ในสัญญาก็อาจพิสูจน์ด้วยพฤติการณ์ อย่างอื่นได้ ทั้งคำว่าคาดหมายได้ไม่จำเป็นต้องเป็นการคาดหมายได้ในขณะทำสัญญา³⁰

2.2.2 นิติเหตุ

นิติเหตุ หรือ การเป็นไปซึ่งมีผลตามกฎหมาย โบราณใช้นิติการณ์ ดังนั้น นิติเหตุ ที่ก่อให้เกิดหนี้ตามกฎหมายได้แก่ การจัดการงานนอกสั่ง ลากมิควรได้ ละเมิด โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) การจัดการงานนอกสั่ง

(1.1) ความหมายของการจัดการงานนอกสั่ง

การจัดการงานนอกสั่ง มีต้นร่างภาษากฎหมายว่า management of affairs without mandate ซึ่งแปลได้ว่า จัดการกิจการโดยปราศจากอำนาจ ดังนั้นการจัดการงานนอกสั่งจึงเป็นบ่อเกิดแห่งหนี้ชนิดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นโดยบทบัญญัติของกฎหมายกำหนดให้การจัดการงานนอกสั่งมีผลบังคับเพื่อให้สอดคล้องกับหลักความยุติธรรม เพราะการจัดการงานใดเมื่อได้จัดการให้เป็นผลย่อมต้องมีการเสียค่าใช้จ่าย และเป็นการที่กระทำไปโดยมิได้รับประโยชน์ใด หากแต่เป็นประโยชน์ของผู้อื่น อันเป็นลักษณะของการเอื้อเฟื้อ ซึ่งเมื่อได้จัดการไปเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นนั้นแล้วตนเองกลับต้องมารับภาระในค่าใช้จ่ายนั้นเองก็อาจไม่เป็นธรรม กฎหมายจึงต้องยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องโดยการกำหนดให้การจัดการงานนอกสั่งนั้นมีผลก่อให้เกิดหนี้หรือหน้าที่อันผู้ได้รับประโยชน์พึงต้องชดใช้ หากไม่มีกฎหมายเช่นนั้นแล้ว การช่วยเหลือซึ่งกันและกันหรือการก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็จะไม่มีความสนใจกระทำ เพราะเห็นว่ากระทำไปแล้วกลับส่งผลร้ายต่อตน ต้องมารับภาระในการเสียค่าใช้จ่ายในการนั้นโดยไม่สมควร³¹ โดยบทบัญญัติเรื่องจัดการงานนอกสั่งใน บรรพ 2 ลักษณะที่ 3 มาตรา 395-405

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

³¹ สุมาลี วงษ์วิจิตต์, กฎหมายว่าด้วยละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลากมิควรได้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), หน้า 331.

(1.2) ผลของการจัดการงานนอกสั่ง

ถ้าการจัดการงานนั้นเป็นการขัดกับความประสงค์อันแท้จริงของ
ตัวการ ผู้จัดการงานนอกสั่งต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ตัวการเพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิด
แต่ที่ได้เข้าไปจัดการนั้น

(2) ลากมิควรได้

(2.1) ความหมายของลากมิควรได้

ลากมิควรได้ก็เป็นบ่อเกิดแห่งหนี้ซึ่งกฎหมายบัญญัติให้มีผลเพื่อให้
สอดคล้องกับความยุติธรรมในสังคม ทำนองเดียวกับบทบัญญัติเรื่องจัดการงานนอกสั่ง โดยคำว่า ลาก
มิควรได้ เป็นศัพท์ที่แปลมาจากต้นร่างภาษาอังกฤษที่ว่า undue enrichment หมายความว่า มั่งมี
หรือร่ำรวยขึ้นโดยไม่ชอบ และคำว่า ลากมิควรได้ ชื่อก็บอกอยู่แล้วว่าเป็นลากที่มีควรได้มา ดังนั้น จึง
ควรต้องคืนให้แก่เจ้าของที่แท้จริงซึ่งมีสิทธิรับลากนั้นไป³² โดยบทบัญญัติเรื่องลากมิควรได้บัญญัติอยู่
ใน บรรพ 2 หนี้ ลักษณะที่ 4 ลากมิควรได้ ในมาตรา 406-417

(2.2) ผลของลากมิควรได้

บุคคลใดได้ทรัพย์สินมาโดยปราศจากมูลเหตุอันจะอ้างกฎหมายได้
และเป็นทางให้บุคคลอีกคนหนึ่งนั้นเสียเปรียบ บุคคลผู้ได้ลากนั้นต้องคืนทรัพย์สินให้แก่เขา หากเป็นเงิน
ต้องคืนเต็มจำนวน เว้นแต่ได้รับไว้และใช้ไปแล้วโดยสุจริต (มาตรา 412) หากเหลือเท่าใดให้คืนส่วนที่
ยังมีอยู่ในขณะเรียกคือ แต่หากเป็นทรัพย์สินอันอื่นก็ให้คืนตามสภาพที่เป็นอยู่โดยมิต้องรับผิดชอบใน
ส่วนที่สูญหายหรือบุสลาย (มาตรา 413)

(3) ละเมิด

(3.1) ความหมายของละเมิด

ศาสตราจารย์ ม.ร.ว. เสรีย์ ปราโมช กล่าวว่า ละเมิดคือการกระทำ
หรือละเว้นอันเป็นผิดต่อหน้าที่ตามกฎหมาย ซึ่งมีได้เกิดจากสัญญาหรือจากความรับผิดชอบตามหลัก
equity โดยเฉพาะ และการกระทำหรือละเว้นนั้นล่วงละเมิดสิทธิของผู้ใดคนหนึ่ง โดยปราศจาก
ข้อยกเว้นเป็นเหตุให้เขาได้รับความเสียหายซึ่งกฎหมายยอมให้ฟ้องร้องกันได้³³

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 363.

³³ เสรีย์ ปราโมช, กฎหมายว่าด้วยสัญญาและละเมิด (พระนคร: โรงพิมพ์สุวรรณศรี, 2497),
หน้า 134-135.

ศาสตราจารย์ ดร.จិត เศรษฐบุตตร กล่าววว่า ละเมิดเป็นกรณีที่มีการกระทำอันทำให้เกิดความเสียหายแก่เอกชน เป็นเหตุให้ผู้กระทำถูกบังคับให้ใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ นอกขอบเขตการกระทำที่เนื่องมาจากการไม่ปฏิบัติตามหนี้ในสัญญา³⁴

ศาสตราจารย์ ดร.เสริม วินิจฉัยกุล กล่าววว่า ละเมิดได้แก่การที่บุคคลหนึ่งก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลหนึ่ง โดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ โดยมีใช้ว่า เขาทำผิดสัญญา แต่อย่างไร³⁵

รองศาสตราจารย์ สุมาลี วงษ์วิจิต กล่าววว่า ละเมิด คือ พันธะหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดให้บุคคลมีหนี้อันเป็นการก่อให้เกิดหนี้ทางกฎหมาย (Obligation legal) โดยมีความเสียหายอันเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อซึ่งเป็นการอันมิชอบด้วยกฎหมาย³⁶

จากคำอธิบายความหมายของคำว่าละเมิดดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ละเมิดคือนิติเหตุที่เกิดจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น จึงก่อให้เกิดพันธะหน้าที่คือหนี้ทางกฎหมาย

(3.2) ผลของละเมิด

สำหรับเรื่องละเมิดเป็นนิติเหตุซึ่งตรงกันข้ามกับสัญญาซึ่งเป็นนิติกรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าสัญญาเป็นมูลแห่งหนี้ที่เกิดจากการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย ส่วนละเมิดเป็นมูลแห่งหนี้ที่เกิดจากการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย³⁷

นอกจากนี้ความรับผิดตามละเมิดก็เป็นการผิดหน้าที่ แต่เป็นการผิดหน้าที่ที่มีอยู่ทั่วไป เป็นหน้าที่ในทางดเว้นที่จะต้องไม่ทำให้เสียหายแก่ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ชื่อเสียง ทรัพย์สินหรือสิทธิอื่นๆ ของผู้อื่นอันเป็นหน้าที่ตามกฎหมายซึ่งมีกฎหมายบัญญัติหน้าที่ดังกล่าวไว้แล้ว ส่วนค่าสินไหมทดแทนจากหนี้อันเกิดจากมูลละเมิดนั้นต้องบังคับตามหลักเกณฑ์ใน

³⁴ จิต เศรษฐบุตตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะหนี้ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลาคมจำกัด, 2540), หน้า 119-120.

³⁵ เสริม วินิจฉัยกุล, กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2483), หน้า 458.

³⁶ สุมาลี วงษ์วิจิต, กฎหมายว่าด้วยละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลามิควร์ได้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), หน้า 13.

³⁷ ไพโรจน์ วายุภาพ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ (กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2561), หน้า 51.

มาตรา 438 ถึงมาตรา 447 โดยค่าเสียหายในกรณีละเมิดพิจารณาแต่เพียงว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลหรือไม่ และไม่ใช้หลักคาดหมายได้หรือไม่ได้ เพราะว่าการละเมิดคู่กรณีไม่มีความผูกพันกันอยู่ก่อนเกิดความเสียหาย³⁸

นอกจากนี้คำสันนิษฐานใหม่ทดแทนในกรณีละเมิดนั้นมาตรา 438 บัญญัติให้ศาลกำหนดให้ตามพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด จึงอาจมีการชดเชยที่มีลักษณะเป็นการลงโทษก็ได้³⁹ โดยมูลละเมิดนั้นลูกหนี้ได้ชื่อว่าผิดนัดตั้งแต่วันทำละเมิด ตามมาตรา 206

2.2.3 บทบัญญัติของกฎหมาย

กฎหมายเป็นมูลแห่งหนี้ บางท่านกล่าวว่าเป็นหนี้เนื่องด้วยสถานะของบุคคลหรือหนี้ที่เกิดตามบทบัญญัติอื่นๆ ของกฎหมาย ในข้อนี้ต้องเข้าใจว่าไม่ใช่กฎหมายทุกฉบับจะก่อให้เกิดหนี้ต้องเป็นกฎหมายที่มีบทบัญญัติให้เกิดความผูกพันในลักษณะที่เป็นหนี้ต่อกัน เช่น หนี้ภาษีอากรตามประมวลกฎหมายรัษฎากร เป็นต้น หรือหนี้ที่เกิดจากสถานะของบุคคล เช่น สามีภริยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันตามมาตรา 1461 วรรคสอง เป็นต้น มีข้อสังเกตว่าการสมรสเป็นสัญญา เมื่อสมรสแล้วก่อให้เกิดสถานะของบุคคลที่เป็นสามีภริยากัน สถานะของบุคคลดังกล่าวก่อให้เกิดหนี้ตามบทบัญญัติของกฎหมายที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันอีกทีหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูเป็นหนี้ที่เกิดจากมูลสัญญาไม่ได้ แต่การที่มรดกตกทอดแก่ทายาทเมื่อเจ้ามรดกตายตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1599 เป็นการได้มาซึ่งทรัพย์สินหรือทรัพย์สินโดยผลของกฎหมายดังกล่าว มิใช่ทายาทมีสิทธิในฐานะเป็นเจ้าหนี้ของกองมรดกอันเป็นบุคคลลทธิ ความสัมพันธ์ระหว่างทายาทด้วยกันหรือกันผู้จัดการมรดกตามกฎหมายลักษณะมรดกจึงไม่ใช่หนี้ (เทียบคำพิพากษาฎีกาที่ 2873/2547) การฟ้องขอแบ่งมรดกจึงไม่ใช่การบังคับตามกฎหมายลักษณะหนี้⁴⁰

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่าบ่อเกิดแห่งหนี้มี 3 ลักษณะสำคัญ คือ มูลแห่งหนี้ที่เกิดจากนิติกรรม นิติเหตุ และบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

(1) มูลแห่งหนี้จากนิติกรรม คือเป็นหนี้ที่เกิดขึ้นจากความสมัครใจเข้าไปก่อให้เกิดหนี้เท่านั้น ได้แก่ มูลแห่งหนี้ที่เกิดจากสัญญา

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

(2) มูลแห่งหนี้จากนิติเหตุ กล่าวคือเกิดจากการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ไม่ว่าจะเจตนาที่ดี ไม่เจตนาที่ดี เช่นหนี้จากมูลละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้ เป็นต้น

(3) บทบัญญัติแห่งกฎหมาย กล่าวคือ เป็นหนี้ที่เกิดจากเหตุแห่งกฎหมาย กำหนดหน้าที่ไว้ ไม่ว่าจะ เช่น ภาษีอากร หรือค่าธรรมเนียมต่างๆ เป็นต้น หรือหนี้ที่เกิดจากสถานะของบุคคล เช่นตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 เรื่องบิดามารดาต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตร หรือหน้าที่สามีภริยาต้องอุปการะซึ่งกันและกัน เป็นต้น

3. สรุป

พัฒนาการของกฎหมายหนี้ในไทยตั้งอดีตจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาพัฒนามาจากจารีตประเพณีโดยคำว่าหนี้ หรือเจ้าหนี้ ลูกหนี้จะใช้ในเฉพาะสัญญากู้ยืมเงินเท่านั้น ไม่ใช้กับสัญญาอื่น โดยเจ้าหนี้คือผู้ให้กู้นั้นมีฐานะเหนือกว่าลูกหนี้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเจ้าหนี้อยู่ในฐานะของผู้อุปถัมภ์ลูกหนี้ ดังนั้นหากลูกหนี้ไม่ชำระเงินกู้คืนก็เปรียบเสมือนการเนรคุณส่งผลให้การบังคับชำระหนี้ของเจ้าหนี้ในยุคแรกๆ สามารถบังคับเองเออากับลูกหนี้ได้เลย ไม่ว่าจะเป็นการทรมานลูกหนี้ด้วยการทุบตีทำร้ายร่างกายจนว่าลูกหนี้จะชำระ และหากลูกหนี้ยังไม่ชำระอีกก็สามารถยึดทรัพย์ของลูกหนี้ได้ รวมถึงภริยาและบุตรของลูกหนี้ มาขายเป็นทาสได้ด้วยและหากขายไม่ได้ก็ให้ยึดมาเป็นทาสในเรื่องเบี้ยจณกว่าลูกหนี้จะหาเงินมาชำระได้ ซึ่งในสมัยนั้นบุคคลหรือลูกหนี้ยังถือว่าเป็นทรัพย์สินของเจ้าหนี้จึงสามารถขายได้ แม้ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะได้มีการปรับแก้กฎหมาย โดยกำหนดให้เจ้าหนี้ต้องนำคดีมาฟ้องศาล ไม่สามารถบังคับยึดทรัพย์ดังกล่าวได้เองอีกต่อไป แต่ศาลสามารถบังคับยึดทรัพย์ของลูกหนี้ได้ แต่อย่างไรก็ตามในยุคนี้ก็ยังไม่ได้มีการยกเลิกการบังคับชำระหนี้เอากับเนื้อตัวร่างกายของลูกหนี้ กล่าวคือ หากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ศาลยังสามารถบังคับเอากับเนื้อตัวร่างกายของลูกหนี้ได้จนกว่าลูกหนี้จะชำระหนี้ เช่น การนำลูกหนี้จ้องจำและนำมาตากแดด ถูกใส่ชื่อคา นำตัวแช่น้ำตามลำดับ และถ้ากระทำการด้วยวิธีการทั้งหมดแล้วลูกหนี้ยังไม่ชำระหนี้ก็จึงจะเริ่มบังคับเอาทรัพย์ของลูกหนี้ โดยการยึดเพื่อนำไปขายทอดตลาด ซึ่งทรัพย์ของลูกหนี้ในที่นี้รวมไปถึงบุตร ภรรยา และผู้อยู่ใต้อำนาจปกครองของลูกหนี้ด้วย

ต่อมาเมื่อประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง มีการเลิกทาส และเพื่อให้กฎหมายไทยมีความเป็นสากลมากขึ้น จึงเลือกใช้ระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) ซึ่งหนึ่งในกฎหมายที่มีการกร่างใหม่คือประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งรวมถึงกฎหมายหนี้ด้วย โดย

กฎหมายฉบับนี้ได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมายแพ่งเยอรมัน กฎหมายแพ่งญี่ปุ่น และกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส และกฎหมายแพ่งสวิสเซอร์แลนด์ ทำให้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ในปัจจุบันมีการกำหนดที่มาของหนี้หรือมูลแห่งหนี้มากกว่าในอดีต กล่าวคือ หนี้อาจมีที่มาจากทั้งนิติกรรม นิติเหตุ หรือผลของกฎหมายหมายก็ได้ ส่วนการบังคับชำระหนี้ก็มีความแตกต่างจากในอดีตกล่าวคือปัจจุบันเจ้าหนี้ไม่สามารถบังคับเอาทรัพย์หรือตัวร่างกายของลูกหนี้ หรือภริยาและบุตรของลูกหนี้ได้ เพราะได้รับอิทธิพลของระบบกฎหมาย Civil Law เกี่ยวกับโทษทางแพ่งและโทษทางอาญา กล่าวคือถ้าเป็นคดีแพ่งจะใช้โทษทางแพ่งเท่านั้น คือ การชดเชยและเยียวยาความเสียหายซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินของบุคคล ไม่บังคับเอาทรัพย์หรือตัวร่างกายเช่นโทษทางอาญา

บรรณานุกรม

- จิต เศรษฐบุต. (2540). หลักกฎหมายแพ่งลักษณะหนี้ (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์
เดือนตุลาคมจำกัด.
- ชัชวาลย์ บุญคุ้ม. (2563). ปัญหาเกี่ยวกับวิธีการติดตามทวงถามหนี้ของเจ้าหนี้และผู้ทวงถามหนี้ ตาม
พระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558. กรุงเทพมหานคร: สารนิพนธ์ นิติศาสตรมหา
บัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- บุญช่วย วณิกกุล . (2554). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรื่องมาตรา ว่าด้วยหนี้ : บรรพ 2
มาตรา 194-353 (ปรับปรุงโดย ดาราพร ธีระวัฒนา, ชวิน อุณหภัทร). กรุงเทพมหานคร: กองทุน
ศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทิย์.
- พรรคดี ผกากรอง. (2537). การจัดร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แห่งสยาม พ.ศ. 2451-2478.
กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พรรณรายรัตน์ ศรีไชยรัตน์. (2552). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หนี้:บทเบ็ดเสร็จทั่วไป
(พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- พระยามานวราชเสวี. (2557). บันทึกคำสัมภาษณ์พระยามานวราชเสวี พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
วิญญูชน.
- พระสารสาสน์ประพันธ์. (2516). ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรื่องที่น่าคิดและพาสใจบางประการ
กรณี "หนี้". กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร.
- พวงผกา บุญโสภาคย์, และ ประสาน บุญโสภาคย์. (2544). คำบรรยายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติ
กรรมและสัญญา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพโรจน์ วายุภาพ. (2561). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ (พิมพ์ครั้งที่ 12).
กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา.
- ร. แลงกานต์. (2526). ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- เรอเน่ กียอง. (2550). การร่างประมวลกฎหมายในประเทศสยาม. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- สุมาลี วงษ์วิจิต. (2546). กฎหมายว่าด้วยละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลาภมิควรได้. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เสนีย์ ปราโมช. (2479). กฎหมายว่าด้วยสัญญาและละเมิด. พระนคร: โรงพิมพ์สุวรรณศรี.
- เสนีย์ ปราโมช. (2520). ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์นิติบรรณการ.

- เสริม วินิจฉัยกุล. (2483). กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้. พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. (2557). ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- โสภณ รัตนากร . (2551). คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยหนี้. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ.
- เอมิกา คงคา. (2559). หลักความผิดกับการเลิกสัญญาในระบบกฎหมายไทย. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.